

İSLAM MEDENİYETİNDE BİLİM ÖNCÜLERİ

6

Musiki

PROJE EDITÖRÜ
MEHMET AZİMLİ

Kitap Editörü
Sema Dinç

mana
YAYINLARI

mana
YAYINLARI

**İSLAM MEDENİYETİNDE
BİLİM ÖNCÜLERİ**

- MÛSİKÎ -

mana
YAYINLARI

İLİMYURDU YAYINCILIK: 186

İnceleme-Araştırma

İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri Serisi - 6

ISBN: 978-605-2339-56-5

Kitabın Adı

İSLAM MEDENİYETİNDE BİLİM ÖNCÜLERİ / MÜSİKİ

Proje Editörü

Prof. Dr. Mehmet Azimli

Kitap Editörü

Sema Dinç

Eylül 2021

İç Düzen

İlmyurdu Yayıncılık

Kapak Tasarımı

Yunus Karaaslan

Baskı-Cilt

Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/210 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212 501 47 63 Sertifika No: 45822

İSLAM MEDENİYETİNDE BİLİM ÖNCÜLERİ - MÜSİKİ -

PROJE EDITÖRÜ: MEHMET AZIMLI

Kitap Editörü: Sema Dinç

ilmyurdu

Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti.

Molla Gürani Mh, Akkoyunlu Sk. No: 36 Fındıkzade- Fatih / İSTANBUL

Tel: 0212 533 05 35 Faks: 0212 631 53 69

www.ilmyurdu.com info@ilmyurdu.com

Sertifika No: 45032

Bu eserin tüm yayın hakları İlmyurdu Yayıncılık ve Eğitim Hiz. Ltd. Şti.ze aittir.
Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın bir kısmı veya
tamamı, yayıncı'nın izni olmadan yayınlanamaz.

mana
YAYINLARI

PROF. DR. MEHMET AZİMLİ

1968 yılında Sille’de (Konya) doğdu. İlköğrenimini Sille İlkokulu’nda, ortaöğrenimini Konya İHL’de tamamladı. 1991’de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 1991-1998 yılları arasında Ordu-Ulubey İHL’de ve Konya-Karapınar İHL’de çalıştı. Selçuk Üniversitesi’nde 1994’te yüksek lisansını, 1999’da doktorasını tamamladı.

1998-2012 yılları arası Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde İslam Tarihi Anabilim dalında çalıştı. 2005 yılında doçent oldu. Yazdığı eserler yüzünden geciktirilen profesörlük unvanını 2013 yılında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde aldı. Azimli, üç çocuk sahibi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayınlanan yüzden fazla makale ve uluslararası sempozyum bildirisi bulunmaktadır.

100 kitaptan oluşacak olan “İslam Klasikleri” adlı serinin 32 kitabını, 100 kitaptan oluşacak olan “Oryantalist klasikleri” serisinin 17 kitabını, 9 kitaptan oluşan “İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri” başlıklı serinin tamamını, 5 kitaptan oluşacak olan “Müslümanların Engizisyonu” serisinin 2 kitabını neşretmiştir. Projelerin kalan kısmının baskı hazırlıkları devam etmektedir.

SEMA DİNÇ

Bursa’da dünyaya geldi. İlk ve ortaöğrenimini Bursa’da tamamladı. 2012 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. İbrahim Benlioğlu tedrisinde ney öğrendi ve lisans tezini tamamladı. Aynı yıl Tokat’a DKAB Öğretmeni olarak atandı. 2013 yılında Çorum’da öğretmenliğe devam etti. 2012 yılında, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı’nda yüksek lisansa başladı. 2016 yılında “Batı Kaynaklarında Türk Müziği Tartışmaları” başlıklı teziyle Prof. Dr. Ahmet Çakır danışmanlığında tezini tamamladı. 2017 Ocak ayında ise HİTÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı’na öğretim görevlisi olarak atandı. Çorum Belediyesi’ne bağlı Kadın ve Kültür Merkezi’nde Ney dersleri verdi. Dil ve Edebiyat Derneği Çorum Şubesi Türk Müsikisi Topluluğu’nda 3 yıl sazende olarak yer aldı. Göksel Baktagir’den kanun dersleri almaktadır. 2017 Yılında OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü’nde doktora başladı ve çalışmalarını çeşitli koro, konser ve akademik faaliyetleri ile devam ettirmektedir.

İÇİNDEKİLER

EDITÖRDEN.....	7
GİRİŞ	9
TUVEYS (711) / Merve Çiftçi	17
YÛNUS el-KÂTİB (752) / Samet Tengiz.....	21
HALİL b. AHMED el-FERÂHÎDÎ (791) / Beril Çakmakoğlu	26
İBRÂHİM el-MEVİLÎ (804) / Merve Çiftçi	30
İSHAK el-MEVİLÎ (850) / Merve Çiftçi	34
ZİRYÂB (852) / Sema Dinç	38
KİNDÎ (866) / Fatma Gamze Apraş	43
İHVÂN-I SAFÂ (10. yy.) / Duygu Kaya	49
FÂRÂBÎ (950) / Erhan Tekin.....	54
İBN SÎNÂ (1037) / Fatma Gamze Apraş	60
İBN ZEYLE (1048) / Mehmet Öncel.....	67
SAFİYYÜDDİN el-URMEVÎ (1294) / Mehmet Öncel	70
HASAN KÂŞÂNÎ (14. yy.) / Mustafa Said Akdoğan.....	73
KUTBÜDDİN ŞİRÂZÎ (1311) / Sema Dinç.....	78
EMİR HÜSREV-İ DİHLEVÎ (1325) / Hüseyin Işıktekiner.....	83
BEDR-İ DİLŞÂD (15. yy.) / Fatma Gamze Apraş	86
HASAN KARAMANÎ (1405?) / Recep Uslu	90
KİRŞEHİRLİ YUSUF b. NİZAMEDDİN (1425) / Özgen Küçükgökçe	95
HACI BAYRAM VELÎ (1430) / Gökhan Coşgun	99
ABDÜLKÂDİR-İ MERÂĞÎ (1435) / Erdoğan Ateş	103
HIZIR BİN ABDULLAH (1451?) / Özgen Küçükgökçe	107
LÂDİKLİ MEHMET ÇELEBÎ (1500?) / Özgen Küçükgökçe.....	111
ALİŞAH b. HACI BÜKE (16. yy.) / Özgen Küçükgökçe.....	115
ŞEHZÂDE KORKUT (1513) / Fahrettin Haliloğlu	118
GAZİ GİRAY HAN (1524) / Mustafa Erzen.....	124
SEYDİ BEY (1534?) / Recep Uslu	129
HATİP ZÂKİRİ HASAN EFENDİ (1623) / Erdoğan Ateş.....	133
ALİ UFKÎ (1675) / Ömer Can Satır	137
HÂFİZ POST (1694) / Sema Dinç.....	142
İTRÎ (1711) / Elif Sena Avlar	147
DERVİŞ ALİ ŞİRUGANÎ (1714) / Mustafa Erzen	152
DİMİTRİ KANTEMİROĞLU (1723) / Ömer Can Satır.....	158
KUTBÜ’N-NÂYÎ OSMAN DEDE (1730) / Türkân Uymaz	163

ŞEYHÜLİSLAM MEHMET ESAD (1753) / Duygu Kaya	168
KEVSERÎ (1770) / Erhan Tekin	172
HIZIR AĞA (1796'dan sonra) / Recep Uslu	176
III. SELİM (1808) / Selman Benlioğlu	180
ABDÜLBÂKÎ NÂSİR DEDE (1821) / Cem Çırak	184
HAMPARSUM LİMONCIYAN (1839) / Özgen Küçükgökçe	189
DEDE EFENDİ (1846) / Mehmet Öncel	194
HÂŞİM BEY (1868) / Erdoğan Ateş	198
HACI ÂRİF BEY (1885) / Erdoğan Ateş	201
MEHMED ZEKÂİ DEDE (1897) / Türkân Uymaz	205
HACI EMİN EFENDİ (1902) / Emre Pınarbaşı	211
TANBÛRÎ CEMİL BEY (1916) / Hasan Latifoğlu	215
SÖZLÜKÇE	220

EDİTÖRDEN...

İslam Bilimleri, genelde dini ve dünyevi olarak iki kategoride tasnif edilir. Bu kategorinin ilki olan dini ilimler (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kıraat, Kelam...) sahasındaki çalışmalarla ilgili çok yoğun araştırmalar yapılmış ve ilgili alandaki müelliflerle ilgili eskiden beri detaylı Tabakat kitapları oluşturulmuştur. Biyografi yazarlığı İslam Tarihinde ilk günden itibaren çok yaygındır. Ancak dini alandaki bilim öncüleri çok daha popüler olmuştur. Hatta bu alandaki alimlerin biyografileri mezheplere göre bile tasnif edilmiştir. (ör. Tabakatü'l-Hanabile gibi)

Ancak Müslümanları dünyada maddeten rahat ve huzur içinde yaşatan bilim adamlarımız ve mucitlerimiz, maalesef bu itibara dini ilimlerdekiler kadar layık olamamışlardır. Aslında İslam dünyası maddi boyutlarda o günden bugüne gelebildiyse bunda önemli bir oranda emek de onların olmasından dolayıdır ki bu bilim insanlarına karşı vefa borcumuz bulunmaktadır.

Askere teknolojiyi, yazara kâğıdı, hastaya sağlığı, halkın rahatlığı için mimariyi üreten onlardır. Ancak belki pozitif ayrımcılık sebebiyle ilk grup gibi itibar görememişlerdir. Dahası zaman zaman ilk grup tarafından da aşağılanmışlardır.

İşte bu projemizde dini ilimler dışındaki alanlarda yeni keşifler ve yeni atılımlar yapmış "İslam Medeniyetindeki Bilim Öncüleri"ni aktarmak istiyoruz. Her bir bilim dalındaki öncü bilim adamlarımızı ayrı bir kitapta tanıtmak istedik. Bu sebeple Dokuz (9) alan belirledik ve her alanla ilgili yaklaşık elli (50) bilim insanını kapsayacak bir kitap şekilde projemizi hazırladık. Bunu bir vefa olarak yapmak istedik.

Projemizin üst başlığı; "İslam Medeniyetinde Bilim Öncüleri". 9 cilt olacak setimizin ciltleri ve editörleri aşağıda aktardığımız gibi olacaktır:

1. Astronomi-Yavuz Selim Göl
2. Coğrafya-Muharrem Samet Bilgin

ile günümüzde de etkisini sürdürmektedir. İbn Sîna'nın dizileri inici, çıkıcı, inici-çıkıcı olarak ayırması, sonraki dönemlerde gündeme gelecek olan makam anlayışı konusunda önem arz etmektedir. Kendisi, yaşadığı dönemdeki ses sistemi üzerine çalışmalar yaparak kendi ses sistemini geliştirmiş ve mûsikî nazariyatına katkı sağlamıştır. Başta üstâdı Fârâbî olmak üzere bazı âlim ve filozofların görüşlerinden faydalanmakla birlikte, eserlerini kendi döneminin icra anlayışı üzerine inşa etmiştir. Düşünceleri ve eserleri kendinden sonra gelen mûsikî bilginlerine yol göstermiş ve onların çalışmalarına önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Günümüzde de Türk, Fars ve Arap mûsikî nazariyatında İbn Sîna'nın teorilerinin etkileri görülebilmektedir. Döneminin mûsikî kültürünün günümüze taşınmasında sağladığı katkılar bakımından İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Kaynakça

- Acıduman, Ahmet, "İbn Sîna'nın Bilim Tarihindeki Yeri: Kuhn'ca Bir Yaklaşımla", *A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası*, LV, Ankara 2002, s. 115-122.
- Akan, Nesrin, "VIII – XIII. Yüzyıllar Arası İslam Felsefesinde Müziğe Genel Bakış: el-Kindi, Farabi, İbn Sina" *Kalemişi Dergisi*, c. III, S. 6, Ankara 2015, s. 91-101.
- Alper, Ömer Mahir, "İbn Sîna", *DİA*.
- Arslan, Fazlı, *İslam Medeniyetinde Musiki*, İstanbul 2015.
- Arslan, Fazlı, "Müslüman-Türk Bilginlerin Müzik Bilimine Katkıları (X-XIII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 2014, s. 1-21.
- Durusoy, Ali, "İbn Sîna", *DİA*.
- Kolukırık, Kubilay, "İbn Sîna'nın Mûsikînin Temel Konularına Yaklaşımı ve Onun Mûsikî Anlayışında Fârâbî'nin Etkisi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, 2009, s.371-383.
- Kolukırık, Kubilay, *İbn Sîna'da Mûsikî Düşüncesi*, Erciyes Üniversitesi YL Tezi, Kayseri 1999.
- Turabi, Ahmet Hakkı, *Mûsikî*, İstanbul 2004.
- Yücel, Haluk, "IX-XV. Yüzyıllar Arası Musiki Kaynakları Üzerine Bir İnceleme", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, c. 23, 2016, s. 301-323.

İBN ZEYLE (1048)

Mehmet Öncel*

"İbn Sina'nın En Önemli Talebelerinden ve Kendinden Önceki Mûsikî Nazariyecilerinin Eserlerini Tashih Eden Filozof Mûsikîşinas."

Hayatı

İslam dünyasında siyasi istikrarsızlıkların, yoğun savaşların ve taht kavgalarının yaşandığı X. yüzyılın sonu ve XI. yüzyılın ortalarına kadar Büveyhiler ve Kakuyiler hükümlerinde yaşamış olan İbn Zeyle'nin asıl adı Ebu Mansûr el-Hüseyn b. Muhammed b. Ömer b. Zeyle'dir. Doğum tarihi hakkında malumat bulunmayan İbn Zeyle, İsfahan'da doğmuş ve orada yaşamıştır. Kimi kaynaklarda Mecusi olarak gösterilen İbn Zeyle, Riyâziyyat alanında döneminin önemli ilim adamları arasında gösterilmektedir. İlimler tasnifinde ri-yâzî ilimlerin dördüncüsü olarak gösterilen mûsikîye vukufiyetinin yanı sıra mühim bir filozof ve edîbdir. İbn Zeyle'ye kendi döneminde sahip olduğu yüksek ilmi seviyeden ötürü "hakîm" lakabı verilmiştir. Hocası İbn Sina'nın (1037) gözde talebelerinden olup, asıl şöhretini hocasının eserlerine yaptığı şerh ve telhislerden almıştır. Arap olmamasına rağmen çok iyi derecede Arapça bilen İbn Zeyle, kitabet hususunda döneminin ileri gelenleri arasında gösterilmiştir. Kendi sahasında gerek amelî gerekse nazarî hususlarda yeni açılımlar ortaya koymuştur. Genç yaşında memleketi İsfahan'da 1048 yılında vefat etmiştir.

* Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Müzik Öğretmenliği Bölümü
mehmetoncel80@gmail.com

Çalışmaları ve Düşünceleri

Yukarıda da zikredildiği gibi sadece müzisyen değil, felsefe, tıp, matematik ve edebiyat başta olmak üzere pek çok ilimde derin bilgi sahibidir. Kendisine ait eserler şunlardır: *İhtisâru Tabi'iyâtî's-Şifâi li İbni Sînâ, Şerh-i Risâleti Hayy b. Yakzân li İbni Sînâ* [İbnTufeyl Risâlesi değildir], *Kitâbun fi'n-Nefs, el-Kâfi fi'l-Mûsika*.

Haklı şöhretini hocası İbn Sina'nın eserlerine yazdığı şerh ve haşiyelele elde eden İbn Zeyle bu yönüyle mukallitlikten kurtulup meseleyi bir adım daha öteye taşıma gayretinde olmuştur. Örneğin İbn Sina'nın hapis-teyken kaleme aldığı *Hayy İbn Yakzan* risalesini talebesi Cürcanî Farsça, İbn Zeyle de dile olan vukûfiyetinden ötürü Arapça şerh etmiştir. Bu çalışma muhteva itibariyle İslam Felsefesi'nde anlaşılması müşkilatlı soyut meselelerin sembolik ve hikâye tarzı bir anlatımla somut kişi ve olaylarla ele alınmasına bir örnek teşkil eder. Böylece felsefi görüşlere dair kavramlar daha kolay anlaşılacaktır. Müsikîye dair eseri *el-Kâfi fi'l-Mûsikâ'*dır. Konusu ve içeriği itibariyle müsikî nazariyesinin hemen hemen tüm meselelerini muhtevidir. Daha sonra yazılan edvâr kitaplarıyla oldukça benzerlik göstermektedir. Buna göre sesin oluşumu, sesin tarifi, sesin tizlik ve pestlik sebepleri, sesin insan nefesine etkisi, nağmenin tanımı, aralık tanımı, uyumlu aralıklar, aralık çeşitleri, aralıkların toplanması, çıkarılması, katlanması, bölünmesi, cins tanımı, cins çeşitleri, cem' tanımı, cem' çeşitleri, intikal, müsikînin tarifi, lahnın tanımı, lahnlerin telifi, lahnlerin çeşitleri, îkâ' tanımı, îkâ' çeşitleri ve Fars müsikîsinde yer alan o döneme ait müsikî aletlerine dair konular ele alınmıştır. Yapı itibariyle hocası İbn Sina'nın *Cevâmi'u İlmi'l-Mûsikâ* adlı eser ile büyük bir müşâbehet göstermektedir.

Medeniyete Katkıları

İbn Zeyle yukarıda zikredildiği üzere pek çok sahaya hâkim önemli bir ilim adamıdır. Müsikî alanında *el-Kâfi fi'l-Mûsikâ* adlı eseri çok önemli bir kıymeti haizdir. İslam medeniyetinde yaklaşık 1000 yıllık böylesi bir eserin günümüze gelmesi o dönemin müsikî yapısının anlaşılması adına şüphesiz büyük bir zenginliktir.

İbn Zeyle'nin kendinden önceki dönemden farklı olarak ortaya koyduğu en önemli yenilik, müsikî perdelerinin ebced harfleri yerine rakamlarla gösterilme kolaylığını ortaya koymasıdır. Ayrıca Kindi (866), Farabi (950) ve İbn Sina'nın (1037) îkâ hususundaki görüşlerine getirdiği eleştirel yaklaşım oldukça önemlidir. İbn Zeyle'ye göre Kindi ve Fârâbî îkâ hususunda

oldukça hatalı bir yaklaşımda bulunmuştur. Bunların hakikatte nasıl olması gerektiğini ise kitabında tafsilatlı bir şekilde izah etmiştir. İkâ hususunu daha çok aruzun terimleriyle açıklamaya çalışanların yerine bugün günümüzde kullandığımız "düm-tek" ifadelerine benzer şekilde şeddetsiz te "ت" ile "düm" ve şeddeli te "تّ" ile "tek" i gösterme gayretinde olmuştur.

İbn Zeyle ile ilgili olumsuz olarak şunu zikredebiliriz. Kendisinden oldukça istifade ettiği hocası İbn Sina'yı bu eserinde hiç zikretmemiştir. Ancak elimizdeki bu kaynak kendinden sonraki dönemlere de ışık tutmuş önemli bir eserdir. Bu vesileyle medeniyetimizde o döneme ait müsikînin anlaşılması adına kıymetli bir çalışmadır.

Kaynakça

- Farmer, Henry George, *Masâdiru'l-Mûsika'l-Arabiyye*, trc. Hüseyin Nassâr, Kahire 1957.
- Farmer, Henry George, *Historical Facts For The Arabian Musical Influence*, Newyork 1970.
- Farmer, Henry George, *The Source of Arabian Music*, Leiden 1965.
- Farmer, George Henry, *A History of Arabian Music to The XIIIth Century*, Bristol 1929.
- Görgün, Tahsin, "İbn Zeyle", *DİA*.
- İbn Zeyle, Ebû Mansûr el-Hüseyin, *el-Kâfi fi'l-Mûsikî*, thk. Zekeriyâ Yusuf, Kahire 1964.
- Öncel, Mehmet, *XI. Yüzyıl Müsikî Nazariyesi el-Kâfi fi'l-mûsikâ*, İstanbul 2019.